

УДК343.41

В.В. Кострицький

**ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ
УЧАСНИКІВ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджено історію становлення в законодавстві України кримінально-правових норм про злочини проти прав учасників референдуму.

Ключові слова: *історичний метод, кримінальна відповідальність, злочин, референдум, права учасників референдуму.*

В статье исследована история становления в законодательстве Украины уголовно-правовых норм о преступлениях против прав участников референдума.

Ключевые слова: *исторический метод, уголовная ответственность, преступление, референдум, права участников референдума.*

The history of formation of norms about the criminal liability for the crimes encroaching on referendum rights of voters in Ukraine legislation is analyzed in this article.

Key words: *historical method, criminal liability, crime, referendum rights of voters.*

Хоча стаття 69 Конституції України містить відкритий перелік форм безпосередньої демократії, вона прямо називає дві найбільш важливі з них – вибори та референдум. А оскільки Основний Закон визначає Україну як демократичну правову державу, питання створення належних гарантій права людини на вільні вибори чи на участь у референдумі мають першочергове значення як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Однією з таких гарантій має бути ефективна кримінально-правова охорона названих прав громадян.

Втім, якщо дослідженню проблем кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих прав громадян присвячено багато наукових публікацій, серед яких слід відзначити праці П.П. Андрушка, І.О. Зінченко, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, В.П. Тихого та інших, то злочинам проти прав учасників референдумів правознавці навпаки приділяють замало увагу (зокрема, серед ґрунтовних досліджень цієї теми можна назвати лише дисертацію та монографію О.О. Семенюка), що обумовлює необхідність активізації наукових пошуків у даному напрямку. При цьому в першу чергу слід звернути увагу на специфіку конкретно-історичних умов в Україні, за яких відбувалося становлення як законодавства про референдуми, так і відповідних кримінально-правових норм, що дасть змогу краще зрозуміти причини тих чи інших рішень законодавця в цій сфері.

Отже, метою цієї статті є з'ясування проблем законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти прав учасників референдумів в Україні в історично-правовому контексті.

Якщо історія становлення у вітчизняному праві інституту кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих прав громадян сягає коренями в законодавство Російської імперії XVIII-XIX століття [**Ошибка!**

Неизвестный аргумент ключа., с. 539], то перша норма, яка безпосередньо встановила кримінальну відповідальність за злочини проти прав учасників референдуму, з'явилася в українському законодавстві лише в 1993 році, коли КК України 1960 року було доповнено статтею 129-1 "Порушення законодавства про референдум".

Ця обставина пояснюється тим, що хоча референдум, як форма прямого народовладдя, був передбачений ще в радянські часи, зокрема, Конституціями СРСР 1936 р., 1977 р. та Української РСР 1937 р., 1978 р., але на практиці він не застосовувався до початку 90-х років XX століття ані в Україні, ані в СРСР в цілому.

Перший і останній загальнодержавний референдум у СРСР відбувся 17.03.1991 року та мав на меті збереження СРСР. Спеціально під цей референдум 27 грудня 1990 р. з'їздом народних депутатів СРСР було вперше прийнято Закон СРСР "Про всенародне голосування (Референдум СРСР)".

В Українській РСР перший референдум відбувся 20.01.1991 року в Криму, на якому ставилося питання про відновлення Кримської АРСР. Його правовою підставою стало Рішення четвертої позачергової сесії Кримської обласної Ради народних депутатів "про проведення референдуму" від 13.11.1990 р., яким було затверджене й Тимчасове Положення про референдум і порядок його проведення на території Кримської області Української РСР.

Перший всеукраїнський референдум відбувся 1 грудня 1991 року та на ньому, як відомо, вирішувалося питання про незалежність України. Цей референдум проводився в порядку, визначеному Законом "Про всеукраїнський та місцеві референдуми", який було прийнято 3 липня 1991 року та який був першим в історії України законодавчим актом щодо референдумів.

На цьому історичному фоні стає зрозумілим, чому перша кримінально-правова норма щодо референдумів з'явилася в кримінальному законі лише на початку 1990-х років. Зокрема, 3 березня 1993 року було прийнято Закон України № 3039-XII "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" і "Про вибори Президента Української РСР".

Не дивлячись на те, що в чинному на той момент КК України 1960 року вже було три статті, що охороняли виборчі права громадян (ст. 127 "Перешкоджання здійсненню виборчого права", ст. 128 "Підлог виборчих документів, приписка або неправильний підрахунок голосів", ст. 129 "Порушення таємниці голосування"), законодавець пішов шляхом доповнення КК окремою нормою, яка стосувалася референдуму. Отже, ст. 129-1, якою було доповнено КК України 1960 року, криміналізувала: 1) перешкодження

шляхом насильства, обману, погроз, підкупу або іншим шляхом вільному здійсненню громадянином права брати участь у референдумі, вести агітацію до дня проведення референдуму (частина перша); 2) ті ж дії, вчинені членом комісії з референдуму або іншою службовою особою (частина друга); 3) підлог документів референдуму, приписка, завідомо неправильний підрахунок голосів, порушення таємниці голосування, вчинені членом комісії з референдуму або іншою службовою особою (частина третя).

П'ятого квітня 2001 р. було прийнято новий КК України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 р. та за аналогією з КК України 1960 року містить чотири відповідні статті: "Перешкоджання здійсненню виборчого права" (ст.157), "Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів" (ст.158), "Порушення таємниці голосування" (ст. 159) та "Порушення законодавства про референдум" (ст. 160).

Слід зазначити, що зміст ст. 160 КК України 2001 року майже повністю дублює положення ст. 129-1 КК України 1960 року, хоча і має певні відмінності. Так, у ч. 1 ст. 160 КК України 2001 року було встановлено кримінальну відповідальність не тільки за перешкоджання здійсненню громадянином права брати участь у референдумі, але й права не брати участь у ньому. У ч. 2 ст. 160 КК України 2001 року з'явилася нова кваліфікуюча ознака, якої не було в ч. 2 ст. 129-1 КК України 1960 року - "за попередньою змовою групою осіб". А ч. 3 ст. 160 КК України 2001 року зазнала в порівнянні з ч. 3 ст. 129-1 КК України 1960 року деяких лексичних і термінологічних змін, зокрема, слово "підлог" було замінено на слово "підроблення", "приписка" - на "приписування", поняття "посадова особа" - на "службова особа".

З часу прийняття КК України в 2001 році й до цього часу текст ст. 160 КК України не зазнав жодних змін, але починаючи з 2005 року до розділу V Особливої частини КК України було внесено цілу низку змін і доповнень, внаслідок яких у КК України з'явилася ціла низка інших статей, що стосувалися референдуму.

Так, Законом України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму" № 3169-IV від 1 грудня 2005 року КК України було доповнено статтею 158-1 "Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму" (у чинній редакції КК України ця стаття має номер 158-2), що визнала кримінально каранним незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму.

Покажемо те, що тексті законопроекту, поданому 06.12.2004 р. (тобто невдовзі після відомого рішення ВСУ від 03.12.2004 року, яким дії ЦВК по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України та складанню протоколу про результати повторного голосування з виборів Президента України від 24 листопада 2004 року були визнані неправомірними, а також зобов'язано ЦВК призначити повторне голосування по виборах Президента України), мова йшла лише про заборону знищення виборчої документації. Так само не згадується документація референдуму і в проєкті цього закону, поданому 09.02.2005 р. на заміну попереднього законопроекту. Слова "документи референдуму" з'явилися лише в тексті проєкту закону, підготовленому до другого читання, за пропозицією народного депутата Онопенка В.В. [2]

Законом України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян" № 3504-IV від 23 лютого 2006 року статті 157, 158, 159 КК України було викладено в новій редакції, встановивши кримінальну відповідальність не тільки за злочини проти виборчих прав громадян, але й за відповідні діяння проти прав учасників референдуму.

Разом із тим, перші два варіанти проєкту цього закону, які були подані відповідно 09.12.2004 р. і 21.12.2004 р., мали назву "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення" та пропонували доповнити КпАП України 16 новими складами, 15 з яких стосувалися виборів, 1 - референдуму. У наступній редакції даного законопроекту, поданий 18.02.2005 р., який вже мав назву "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України", крім зазначеного, пропонувалося також викласти в новій редакції статті 157, 158, 159 КК України, але ці зміни не стосувалися референдумів, а мали на меті захист виборчих прав громадян, посилення відповідальності за їх порушення і "недопущення повторення негативних прикладів цих порушень, що мали місце під час першого і другого турів виборів Президента України у жовтні та листопаді 2004 року". Тільки у тексті законопроекту, підготовленому до другого читання, за пропозицією народного депутата Чикала А.В. об'єктом злочинів, передбачених у статтях 157, 158, 159 КК України, були визнані також права учасників референдуму [3].

Проте ані в проєкті закону, підготовленому для другого читання, ані в прийнятому парламентом Законі не містилося положення про виключення ст. 160 КК України, у зв'язку з чим після прийняття даного Закону виникла колізія положень статті 160 КК, яка не зазнала жодних змін і не була виключена, та відповідних положень статей 157, 158, 159 КК України, викладених у новій редакції.

Так, з часу набрання чинності Законом № 3504-IV кримінальна відповідальність за перешкоджання вільному здійсненню громадянином

права брати участь у референдумі була одночасно передбачена в ч.ч. 1-3 ст. 157 і в ч.ч. 1-2 ст. 160 КК України; за фальсифікацію документів референдуму – в ч.ч. 1-8 ст. 158 і в ч. 3 ст. 160 КК України; за порушення таємниці голосування – у ст. 159 і в ч. 3 ст. 160 КК України. Ситуація ускладнюється ще й тим, що в цих нормах містяться хоча й схожі формулювання, але не ідентичні. Для прикладу, ст. 157 КК України передбачає відповідальність за перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого права брати участь у референдумі, то ст. 160 КК України – ще й за перешкоджання вільному здійсненню громадянином права *не* брати участь у референдумі; якщо у ст. 160 КК України йдеться про "приписування, завідомо неправильний підрахунок голосів", то у ст. 158 КК України – про "включення неврахованих виборчих бюлетенів чи бюлетенів для голосування на референдумі до числа бюлетенів, використаних при голосуванні, або підміна дійсних виборчих бюлетенів з позначками виборців чи громадян, які мають право брати участь у референдумі, або незаконне внесення до протоколу змін після його заповнення"; якщо ч. 3 ст. 160 КК України криміналізує будь-яке порушення таємниці голосування на референдумі, то ст. 159 КК України – тільки умисне порушення таємниці голосування під час проведення референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у референдумі; тощо.

З 2006 року законодавець ще кілька разів вносив зміни й доповнення до зазначених статей, але не звертав уваги на наявність указаної колізії. Так, Законом України № 698-V від 22.02.2007 року ст. 158 КК України була доповнена чотирма частинами, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на встановлений законом порядок ведення Державного реєстру виборців. Законом України № 270-VI від 15.04.2008 року в абзаці першому частини другої статті 157 КК України слова "або іншим способом" були виключені, у зв'язку з чим перелік способів вчинення злочину, передбаченого ч.ч. 1-3 цієї статті, став вичерпним (на відміну від ч.ч. 1-2 ст. 160 КК, де перелік способів перешкоджання вільному здійсненню громадянином права брати або не брати участь у референдумі залишився відкритим). Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України" № 1616-VI від 21.08.2009 р. КК України було доповнено новою статтею 158-1, яка встановлювала кримінальну відповідальність за "голосування виборцем, який бере участь у виборах або референдумі на виборчій дільниці більше ніж один раз" (у зв'язку з чим колишня ст. 158-1 стала вважатися статтею 158-2 КК України), а в ч. 1 ст. 157 КК України з'явилася нова форма об'єктивної сторони – ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин (причому відповідне діяння члена комісії референдуму не було криміналізоване).

Як видно з проведеного аналізу, законодавець вдосконалював кримінально-правові норми щодо референдуму лише побічно – при внесенні до КК України змін і доповнень, які стосувалися злочинів проти вибо-

рчих прав громадян. При цьому, не дивлячись на те, що інститут референдуму вже досить довго використовується політичними силами як інструмент політичної боротьби, виступаючи у тому числі елементом передвиборчої агітації, наявність у КК України колізії між ст. 160 та ст.ст. 157, 158, 159, яка існує понад сім років, прямо указує на відсутність захищеності законодавця в удосконаленні кримінального законодавства в частині захисту прав учасників референдуму.

Вочевидь це пояснюється непопулярністю в українському політичному житті інституту референдуму як практичного інструменту прийняття рішень в цілому. Зокрема, після 1991 року в нашій державі відбувся лише один всеукраїнський референдум – 16 квітня 2000 року, який, до речі, так і залишився нереалізованим. Так, не зважаючи на те, що в рішенні КСУ від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою було зроблено висновок про те, що схвалені всеукраїнським референдумом 2000 року питання (які потребували внесення змін до Конституції України) "є обов'язковими для розгляду і прийняття рішень у порядку, визначеному Конституцією України, зокрема її розділом XIII "Внесення змін до Конституції України", та законами України", рішення, прийняті на цьому референдумі, так і залишилися невиконаними, що свідчить про слабкість і недосконалість цього конституційно-правового інституту в цілому. Крім того, після референдуму 2000 року жодна з численних ініціатив щодо проведення всеукраїнських референдумів, які дуже часто виникали напередодні або під час виборчих кампаній, не мала свого завершення у вигляді власне референдуму.

Указану вище тезу про слабкість інституту референдуму підтверджує також та обставина, що протягом двадцяти одного року (з 1991 р. до 2012 р.) був чинним Закон "Про всеукраїнський та місцеві референдуми", який за весь цей час практично залишився незмінним (крім кількох незначних правок), не дивлячись на прийняття в 1996 року нової Конституції, яка докорінно змінила основи державного ладу, та численні пропозиції вчених щодо оновлення законодавчої бази цієї форми безпосередньої демократії.

Разом із тим, в останні кілька років на фоні громадських, політичних і наукових дискусій щодо можливості прийняття нової Конституції України на референдумі інтерес політиків і правознавців до інституту референдуму значно зріс.

Відчутний поштовх для цієї дискусії дали Рішення КСУ № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 року в справі про здійснення влади народом і № 6-рп/2008 від 16 квітня 2008 року в справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі.

У першому з цих рішень КСУ зробив висновок, що положення ч. 3 ст. 5 Конституції України "право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами" треба розуміти так, що

тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII. При цьому чіткіше позиція КСУ викладена в мотивувальній частині цього Рішення, де він наголосив, що положення ч. 3 ст. 5 Конституції України треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на всеукраїнському референдумі.

У другому з названих Рішень КСУ уточнив, що положення ч. 2 ст. 72 у системному зв'язку зі ст. 5 Конституції України слід розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України.

У квітні 2012 року Національним інститутом стратегічних досліджень при Президенті України було підготовлено аналітичну записку, в якій було зазначено наступне: "У державі розпочато широкомасштабну конституційну реформу, в ході якої було б важливим затвердження законопроекту про внесення змін до Конституції України на всеукраїнському референдумі. Оскільки Закон України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" є застарілим і не повною мірою відповідає чинній редакції Конституції України, то проведений відповідно до його положень референдум ставитиме під загрозу легітимність прийняття оновленої Конституції... Тому подальшу роботу над удосконаленням законодавства з питань референдумів вбачається доцільним провести у декілька етапів... На першому етапі необхідно ініціювати приведення існуючого законодавства України з питань референдумів у відповідність до норм чинної Конституції України. За основу можна взяти проект закону "Про всеукраїнський референдум" № 6278, що вже включено до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України. Прийняття цього законопроекту дасть змогу вирішити більшість проблем реалізації конституційного права народу на волевиявлення через всеукраїнський референдум..." [4].

Слід зазначити, що проект закону "Про всеукраїнський референдум" № 6278 було зареєстровано у Верховній Раді України 29 квітня 2010 року. У першому читанні його було прийнято 3 червня 2010 року. Десятого липня 2010 року після дводенного обговорення цей проект закону було направлено на повторне друге читання. Після цього депутати Верховна Рада України повернулася до розгляду цього законопроекту 6 листопада 2012 року, коли після десятихвилинного обговорення вона прийняла

даний Закон в редакції першого читання, тобто без урахування всіх запропонованих під час другого читання поправок до законопроекту.

Проте прийняття цього закону не поставило останню крапку в дискусіях навколо референдуму, оскільки прийнятий без будь-якого доопрацювання законопроект створив низку інших серйозних проблем.

Так, одразу після прийняття Закону України "Про всеукраїнський референдум" його почали активно критикувати за те, що він містить неконституційні положення про можливість прийняття нової Конституції України на референдумі. Зрештою, після критичного висновку Венеціанської комісії від 17 червня 2013 року Конституційна Асамблея прийняла рішення від 21 червня 2013 року, згідно з яким у своїй діяльності вона виходить з того, що зміни до Конституції України мають вноситися виключно у порядку, встановленому розділом XIII Конституції України. Іншою важливою проблемою є те, що з моменту набрання чинності Законом України "Про всеукраїнський референдум" втратив чинність Закон України "Про місцеві референдуми". Таким чином, оскільки Верховна Рада України досі не прийняла Закон "Про місцеві референдуми", на даний момент в Україні відсутній законодавчий акт, який би регулював порядок проведення місцевих референдумів, що, по суті, унеможлиблює реалізацію конституційного права громадян на участь у референдумі на місцевому рівні. При цьому, на відміну від всеукраїнського референдуму, місцеві референдуми є значно більш затребуваним інструментом прямого народовладдя (зокрема, за роки незалежності в Україні було проведено не менше 150 місцевих референдумів [7, С. 27-55])

Враховуючи сказане, можна зробити загальний висновок щодо належної уваги законодавця до проблем законодавчого врегулювання конституційного інституту референдуму та інституту кримінально-правової охорони прав учасників референдуму. Більше того, можна прогнозувати й подальше зменшення уваги законодавця до зазначених проблем у зв'язку з відходом від ідеї прийняття нової Конституції (або її нової редакції) на референдумі. Проте відсутність системного та послідовного підходу до вдосконалення відповідних правових норм нівелює та дискредитує референдум, який є однією з двох найбільш важливих форм прямого народовладдя, передбачених чинною Конституцією, та можливість застосування якого не обмежуються питаннями конституційної реформи. Відтак слід змінювати й доповнювати законодавство не тільки щодо конституційно-правових основ референдуму, але й щодо його кримінально-правової охорони.

У зв'язку з цим слід зазначити, що 26 лютого 2013 р. у Верховній Раді України було зареєстровано проект № 2402 Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення у відповідність до Закону України "Про всеукраїнський референдум, в якому, окрім іншого,

пропонується внести деякі зміни до Кримінального кодексу України. Зокрема, законопроектом нарешті передбачено: 1) скасування ст. 160 КК України, що дозволить усунути колізію, яка існує між цією нормою та ст.ст. 157, 158, 159 КК України; 2) криміналізацію у ст. 157 КК України ухилення не тільки члена виборчої комісії, але й комісії з референдуму у роботі комісії без поважних причин; 3) термінологічне узгодження положень ст.ст. 158, 158-1 КК України з нормами Закону України "Про всеукраїнський референдум", зокрема, шляхом включення до тексту цих статей поряд із словами "виборець", "виборча дільниця", "виборчий округ", "виборчий бюлетень" слів "учасник референдуму", "дільниця референдуму", "округ референдуму", "бюлетень для голосування на референдумі" відповідно, а також шляхом заміни термінів "громадянин, який має право брати участь у референдумі" і "виборець, який бере участь у референдумі" поняттям "учасник референдуму".

Проте прийняття цього законопроекту є лише першим кроком у напрямку удосконалення кримінально-правових норм, що охороняють права учасників референдуму, оскільки вони носять здебільшого технічний характер. Наступним кроком має бути ґрунтовне доопрацювання зазначених норм з урахуванням сутнісної специфіки референдуму, яка відрізняє цю форму безпосередньої демократії від виборів.

Використана література:

1. Мазур М. В. Злочини проти виборчих прав громадян: історико-правовий аспект / М. В. Мазур // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 539–545 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2-011-2/11mnvira.pdf>.

2. Картка проекту №6389 Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=19486.

3. Картка проекту № 6418 Закону "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=20557.

4. Даниляк О. Всеукраїнський референдум як механізм легітимації політичних рішень. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Даниляк // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2012 (квітень). – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/804/>.

5. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Opinion on the Law on National Referendum of Ukraine. Adopted by the Council

for Democratic Elections at its 45th meeting (Venice, 13 June 2013) and by the Venice Commission at its 95th Plenary Session (Venice, 14-15 June 2013) [Electronic Source] / European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) // Venice Commission. – 17 June 2013. – Mode of access: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29017-e>.

6. Рішення про звернення окремих членів Конституційної Асамблеї, Коаліції громадських організацій "За чесний референдум" від 21 червня 2013 року № 15 / Конституційна Асамблея // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 21 червня 2013 року. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/28244.html>.

7. Місцеві референдуми в Україні: теоретичні та нормопроектні аспекти : матеріали "круглого столу" , 23 липня 2009 р. , м. Київ / Передмов. М. В. Оніщука; Автор. кол. : Федоренко В. Л., Ляшко І. В., Базілевич Д. С., Кузнецова Н. О., Черничка Л. В.; Упоряд. : Пиняк С. І., Гарбуз Ю. П., Степанян Г. С. – К. : СПД Москаленко О. М., 2009. – 60 с.

8. Картка проект № 2402 Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення у відповідність до Закону України "Про всеукраїнський референдум") / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45899.

9. Федоренко В. Інститут всеукраїнського референдуму в умовах конституційної реформи / Федоренко В. // *Вибори та демократія*. – 2007. – 3 (13). – С. 13-22.

УДК 304.5:007:113:117

А.А. Иванчук

ИНФОРМАЦИЯ КАК УНИВЕРСАЛЬНЫЙ РЕСУРС РАЗРЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ СИСТЕМЫ "ЧЕЛОВЕЧЕСТВО - ЧЕЛОВЕК - БИОСФЕРА"

Автор статті вважає, що процеси інтенсифікації виробництва повинні носити наукоємний (інформаційноємний) характер, а науково-інформаційна діяльність повинна стати двигуном інтенсифікаційних та інноваційних процесів у суспільстві. Соціальна інформація будучи універсальним ресурсом, може приймати в процесі діяльності людства різні форми, а саме: ідеальну, ідеальну за змістом та матеріальну за формою, матеріальну. Будучи відтворювальним ресурсом, може забезпечити зменшення затрат невідтворювальних ресурсів у всіх сферах людської діяльності. Саме соціальна інформація, яка є одним із домінуючих факторів побудови та перетворення всіх сфер ноосферного комплексу, забезпечить перехід біосфери в її якісно новий стан - ноосферу.

Ключові слова: *інформація, соціальна інформація, ідеальна соціальна інформація, матеріальна соціальна інформація, ноосфера, ноосферний комплекс, біосфера.*

Автор статьи считает, что интенсификационные процессы в производстве должны носить наукоёмкий (информационноёмкий) характер, а научно-информационная деятельность должна стать двигателем интенсификационных и инновационных процессов в обществе. Социальная информация, явля-